

MAHALLE: YENİ BİR PARADİGMA MÜMKÜN MÜ?

*Ramazan ÇINAR**

İmre Özbek Eren, Mahalle: Yeni Bir Paradigma Mümkün Mü?, İstanbul: Tuti Kitap, 2017, 278 s.
ISBN: 978-605-9218-35-1.

Giriş

Bu kitap, mahalleyi geleneksel mahalleden başlatarak ele almış ve mahallenin zaman içinde modern mahalleye dönüşmesini, dönüşürken de toplumsal ve mekânsal açıdan ne gibi değişikliklere maruz kaldığını tartışmaktadır. Çalışma, bizi mahalle için gelecekte yeni bir paradigmanın mümkün olup olmadığı konusunda düşündürmeye çalışmaktadır. Kitaptaki konular birbirinin devamı olacak şekilde kurgulanmış ve kitap üç bölüme ayrılmıştır. Kitabın bölümlerine bakıldığında; ilk bölümde dünyada komşuluk/mahalle konusuna genel bir bakış, ikinci bölümde Türkiye özelinde mahallenin genel bir tahlili, üçüncü bölümde ise mahalle için gelecekte bir paradigmanın mümkün olup olmadığı konuları çerçevesinde bir tartışma yürütüldüğü görülmektedir. Bunun yanı sıra yazar ek bir bölüm açarak İstanbul'un bazı semtlerinin (Arnavutköy, Balat-Çukurbostan, Rasimpaşa, Bahçelievler, Ondokuz Mayıs ve Fikirtepe) bugününü çeşitli alan araştırmalarıyla açıklamıştır.

Yazar kitabın birinci bölümünde mahalle kavramının ulusal literatürdeki yerine District, Commune, Suburb ve Parish gibi kavramlara açıklık getirerek giriş yapmıştır. Yaygın olarak kullanılan kavramların ise quarter ve neighborhood olduğunu vurgulayan yazar, bu iki kavram üzerinden Mumford'un konuya yaklaşımını ve bunun Osmanlı mahallesindeki karşılığını tartışmıştır. Yazar tartışmanın devamında komşuluk kavramını çeşitli düşünürlerin yaklaşımlarıyla aktarmıştır. Bu tartışmalar ışığında komşuluk ilişkilerinin sosyal, kültürel ve bilişsel temellere dayandığı fikri ön plana çıkmaktadır. Mahallenin geleneksel, aydınlanma ve modern sonrası dönemlerde birbirinden farklı paradigmalara ele alınıp incelendiği belirtilmiş ve mahalle gibi dinamik bir yapıya sahip kentsel/sosyal doku için ortak "standart" bir tanımın yapılmasının kabul edilemez olduğu aktarılmıştır. Mahallelerin farklı dönemlerde karşımıza farklı biçimlerde ortaya çıkması onların tanımlanmasını da farklılaştırmıştır. Bir zamanlar mahalle bir cami veya çeşme etrafında toplanmış toplumsal ilişki ağlarının güçlü olduğu bir yerleşim yeri tanımına karşılık gelirken, başka bir zamanda ise mahalle apartmanlara sığdırılmış komşusunu bile tanımayan çok farklı toplumsal ilişkilerin görüldüğü yaşam alanları tanımına karşılık gelebilmektedir. Yazarın burada mahallenin "standart" bir tanımla tanımlanamayacağını belirtmesindeki amaç bu farklılıktan kaynaklanmaktadır.

* Dr., Cinarramazan1@gmail.com / ORCID: 0000-0002-7629-1735.

Yazar paradigmaların dönemden döneme farklılık gösterdiğini, bu yüzden de mekânsal, toplumsal ve bireysel gereksinimlerin de dönemlerine uygun paradigmalara ele alınıp değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Kitabın devamında özellikle Amerika'da plancılar tarafından "komşuluk kurumunun" oluşturulması süreci Mumford ve Perry'nin yaklaşımı ve bu konudaki tartışmalarıyla sürdürülmüştür.

Mumford, Perry'nin sunduğu "komşuluk birimi"ni birçok açıdan eksik bularak eleştirmiş ve bu eksikliklerin giderilmesi için önerilerde bulunmuştur. Tartışma, planlı semtlerin/mahallelerin buraya yerleşecek insanlara hitap edemeyip, insanları sosyal bir ayrılmaya ve toplumsal çatışmaya götürebileceği düşüncesi ile desteklenerek sürdürülmüştür. Bu nedenle önceden kurgulanmış bir semtin sürdürülebilir olmadığı belirtilmektedir. Komşulukla ilgili yapılan tartışmaların devamında algı ve aidiyet kavramları üzerinden mekân açıklanmaya çalışılmıştır. Bu konuda başvuru düşünürlerin başında Lefebvre (Soyut-somut mekân üretimi), Giddens ve Simmel gelmektedir. Bu noktada aidiyetin ölçek, yüz yüze ilişkiler ve zamana bağlı komşuluk ilişkileriyle pekiştiği görülmektedir. Mekân deneyimler, algı ve bellek yoluyla insanda yer izlenimi yaratır. İnsanlar ve konut yaşam alanları arasındaki etkileşimi, yer teorisi bağlamında değerlendiren çalışmalarda, bilişsel bağlılık ve davranışsal değişkenlerin ön plana çıkarken, fiziksel özelliklerin ikincil önemde yer aldığı görülmüştür.

Bugünün Türkiye coğrafyasındaki çok çeşitli, anlamını yitirmiş, dönüşen mahalle olgusunu anlama çabası kitabın ilk amaçlarından. Kitabın bir diğer amacı ise, bugünün dünya algısı içinden yeni bir yorum ile mahallenin değerlendirilebilmesidir. Kentsel dönüşüm çalışmalarıyla birlikte farklı mahalle türlerinin ortaya çıkmasının kaçınılmaz karşılandığı kitapta, bir yandan dönüşüm sürecinde olan mahalleler diğer yandan yeni hayata geçirilen yerleşmeler ya da kimlik değiştiren tarihi komşuluklar ile çok farklı mahalle deneyimlerinin izlendiği belirtilmiştir. Mahalleyi okuyabilmek için bir analiz yönteminin geliştirilmesi gerekliliği üzerinde duran yazar, mahalle analiz edilirken biçimselliğe kaymadan bütüncül yapıyı kuran öğeleri soyut ve kavramsal bir zeminde tartışmanın son derece önemli olduğunu vurgular. Bu yüzden kitapta kavramsal çerçeve oluşturulurken yardımcı olabilecek perspektifler şu başlıklar altında toplanarak değerlendirilmiştir: Çevre, kültürel alt sistemi (ideoloji ve teknoloji), sosyal yapı alt sistemi (demografik özellikler/sosyal tabakalar ve mekândaki dağılımı), sosyal organizasyon alt sistemi (politik organizasyon, üretim/ekonomik organizasyon sistemin mekânsal dağılımı) ve değerler alt sistemi (normlar, roller). Yazar, bu perspektifleri ancak mekânı anlayabilecek kadar ele aldığı aktarmaktadır. Yazar kitabın kapsamını 1980'lerden sonrasına yani modern paradigmaya bağlı kentsel ve toplumsal kesite yönelik olacak şekilde belirlemiştir. Bunu belirlerken de konunun rahat izlenebilmesi ve 1980'lerden itibaren mahalle ve komşuluk özelinde yapılan çalışmaların konulara göre derinleşip farklılaşmasına ve bu tarihlerden başlayarak izlenen "kopuş" sürecinin belirgin biçimde izlenmesi nedenlerine bağlamıştır. Osmanlı dönemi kent kurgusu ve toplumsal yapıyı belirleyen etkenler işlenirken doğu ve batı şehir medeniyetlerinin dayandığı temeller tartışılmıştır. Dolayısıyla bu iki anlayışın kent yapıları da karşılaştırılarak aralarındaki fark belirtilmiştir. Bu anlamda Avrupa'daki kentlerde ticaretle zenginleşen birey ve grupların şehir yönetiminde de söz hakkına sahip olmaları, özerk bir mali kaynağın ve "yerel yönetim geleneği"nin oluşmasında etkili olmuştur. Doğu'da ise kentin ortaya çıkış sürecinde devletin yönlendirici etkisi daha çoktur. Bu iki karşılaştırma, kentin yönetilmesinde kimlerin söz sahibi olduğu ve kentte karar alma mercilerinin kimler olduğu gibi konularda bizi bilgilendirmektedir.

Yazar kitabın ikinci bölümünde, mahalleyi geleneksel paradigma açısından ele alarak sürdürmüştür. Ağırlıklı olarak geleneksel mahallenin yapısının anlatıldığı bu bölümde; geleneksel Osmanlı mahallesinin genelde bir mescit, camii veya çeşme etrafında kurulduğu ve genelde mahalle isminin de bu yapıları yapan kişinin adıyla bilindiği belirtilmiştir. Geleneksel devlet yapısının tüm alanlarda varlığını göstermesi, günün koşulları baz alındığında oldukça zor görünmektedir. Ancak merkezi yönetim her yerde yine de kendi temsilcisini buldurmaya çalışmıştır. Mahalleler de bu dönemin mülki, kentsel ve adli teşkilatın en alt basamağını oluşturmaktaydı. Bu nedenle mahalle kadiya bağlı imamla yönetilir, bu yolla vergiler düzenlenir, asayiş ve bayındırlık işleri yürütülürdü. Kitapta Osmanlı geleneksel mahallelerinin tamamının homojen bir yapıya sahip olmadığı, bazı mahallelerde farklı dini inanca sahip, farklı gelir ve etnik gruba ait insanların da bir arada yaşadığı belirtilmiştir. Geleneksel mahallenin anlatıldığı bölümde genel olarak mahallenin sınırlarından, nüfusundan ve genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Konu geleneksel yapıya sahip bu mahallelere dair görüş ve tartışmalarla sürdürülmüştür. İslam kentlerinin genel özelliklerinin anlatıldığı kısımlarda İslam kentlerinin iki ana bölgeye ayrıldığından bahsedilmiştir. Bu iki ana bölge konut ve ticaret

bölgesidir. Bu yapının da aslında imaret ve mahalle kurumlarını geliştirdiğinden bahsedilmiştir. Mahalle ve imaret (camii, çeşme, tekke, hamam, çarşı, sıbyan okulu ve daha sonraları kahvehaneler) kültürel ve sosyal hayatın gelişmesini sağlamıştır. Tartışmanın devamında bu imaretler ve geleneksel mahalle açısından önemi tartışılmıştır. Kitapta, geleneksel mahallede kamusal alan ve özel alan tartışmalarına açıklık getiren Yerasimos'un düşüncelerine de başvurulmuştur. Yerasimos, İslam kentlerinde kamusal alandan söz edilemeyeceğini belirtmiş ve çıkmaz sokak olayının mahallelinin dışarıdakilere karşı kapatılmış bir özel alanı olduğunu belirtir. Yerasimos kamusal alanda sınır kavramının olmadığını, sınır kavramının olduğu alanların da özel alanlar olduğundan bahseder. Tartışma konut inşa şekillerine göre sokağın konumlandığı, özel ve kamusal alanın da bu inşa şekillerine göre anlam kazanacağı, çıkmaz sokağın özele, çıkar sokağın yarı kamusal ve özel alana girebileceği yönündeki açıklamalarla sürdürülmüştür.

Modernite ekseninde toplum-şehir ve mekâna dair genel tahlillerin yapıldığı ikinci bölümün alt başlığında, 19. yüzyıldan 1980'lere kadar gerçekleşen durumlardan ve değişen yapılardan bahsedilmiştir. Cumhuriyetle birlikte modernleşme artık bir devlet politikası halini almış, eğitim, sanat ve kültürel yapılar alanında yeni modern örnekler uygulanmaya başlanmıştır. 1930'da mahalle kavramının ilk defa bir yasada geçtiği belirtilerek, bu dönemde mahallenin fazla önemsenmediği vurgulanmıştır. Mahalle muhtarlığının ise 1944'deki çeşitli değişikliklerle bugünkü şekline yakın bir biçim aldığı aktarılmıştır. Bu kısımda da tartışmalar mahallenin yönetsel ve sosyal dönüşümlerinin ele alınmasıyla sürdürülmüştür. Geleneksel mahalle bir sistem olarak 1970'lere kadar sürmüştür. Kitapta bu durum politik bir üst yapıya bağlı örgütlenen ve içeride ortak değerlere sahip cemaatin, bu değerlerle ürettiği anlam ve buna bağlı mekândaki ritüellerin sürekliliği üzerinden okunmuştur.

Modernleşmenin Türkiye kentlerine sirayet etmesiyle kentlerin ve toplumun yapısında çeşitli alanlarda dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu dönüşümler kendine ve kentine yabancılaşmanın tetikleyicisi olmuştur. Bu dönüşümlerle birlikte geleneksel mahalle önemini yitirmiş, insanlar arasında güvensizlikler baş göstermiş ve dayanışma giderek yerini bireysel yaşama bırakmıştır. Modern sonrası paradigma ekseninde toplum, şehir ve mekâna dair genel tahlilin yapıldığı kısımda genel olarak küreselleşen dünya ve kentlerin durumu üzerinde durulmuştur. Yazar, bu dönemde yerel yönetimlerin özel sektörle anlaşarak dönüşümün "strateji" olarak tanımlanmasına neden olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın devamında mahallenin yok oluşunun sosyal durumlar üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Yazar üçüncü bölümde mahalle açısından yeni bir paradigmanın mümkün olup olmadığı konusuna kısaca değinmiştir. Bu bölümde yazar mahalleye dair bir gelecek tasavvurunun kurulabilmesini mekânın tarihsel boyutunun göz ardı edilmediği bir geçişle ancak mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bölümün devamında mahalledeki toplumsal koşullar ve burayla ilintili diğer tüm unsurların kendi dinamikleriyle okunması gerektiğinin altı çizilmiştir. Yazar, ancak böyle bir okuma ile insanların içinde samimi ve mutlu olabileceği küçük mekân üretim pratiklerinin geliştirilebileceğini belirtmiştir. Yazarın üçüncü bölümün devamında açmış olduğu ek bölüm Bilimsel Araştırma Projeleri için hazırlanan alan araştırması verilerine dayanmaktadır. Söz konusu araştırma verileri 2014 tarihinde edinilmiştir. Bu araştırma çerçevesinde seçilen mahallelerin tarihi, yeni gelişme alanı olan, dönüşüme tabi olan ve ilk apartman yapılaşmalarının olduğu mahalleler olmaları nedeniyle seçildikleri belirtilmiştir. Mahallelerde yaşayanlardan anket ve gözlem yoluyla bilgiler edinilmiştir. Ancak edinilen bilgilerin kitaptaki tartışmalarla herhangi bir ilişkisi kurulmamıştır. Bu yüzden yazarın açtığı ek bölüm ile neyi amaçladığı açıklığa kavuşturulmamıştır.

Kitabın geneline bakıldığında yazarın geleneksel mahalle ile ilgili çoğu duruma açıklık getirdiği görülmektedir. Bu anlamda kitap mahalle açısından önemli ve kapsamlı bilgileri bünyesinde barındırmaktadır. Ancak kitapta karşılaşılan bazı hususlara değinmek gerekmektedir: 1) Kitapta sürekli olarak bir paradigma geliştirilecekse bunun toplumun bugünkü koşullarından yola çıkılarak yapılması gerektiği uyarıları yapılmasına rağmen, yazar nasıl bir paradigmanın bugünkü toplumun isteklerine cevap verebileceğini belirtmemektedir. Bu nedenle kitabın tam olarak nasıl bir mahalle istediği anlaşılammaktadır. Bu durum da, yazarın kitabın kapağına yerleştirdiği "Yeni Bir Paradigma Mükün Mü?" sorusuna cevap bulamadığının göstergesi olarak okunmuştur. 2) Kitapta yoğun bir şekilde düşünürlerin fikirlerine başvurulduğu için yer yer yazarın düşüncelerine ulaşmakta çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Teorik arka planın oluşturulması açısından bu şekilde yoğun bilgilerin verilmesi önemli olabilir, ancak bu durum okuyucu için konunun anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir. 3) Bölümler arası bağlantı kurulumu zayıf kalmış, bazı kısımların ele alınmasıyla nereye

varılmak istendiği anlaşılamamıştır. Özellikle kitabın son bölümüne eklenenen Ek bölümünün ele alınan konularla herhangi bir bağlantısı kurulamamıştır.

Kaynakça

Eren, İmre zbek (2017). *Mahalle: Yeni Bir Paradigma Mümkün Mü?*. İstanbul: Tuti Kitap.